

Čtenářská gramotnost v uzlových bodech vzdělávání

metodický podpůrný materiál
pro projekt PPUČ

Podpora práce učitelů (PPUČ) - systémový projekt
Národního ústavu pro vzdělávání - www.ppuč.cz

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Autoři:

Hana Havlínová
Jana Kropáčková
Hana Košťálová
Petr Koubek
Andrea Mouchová
Irena Poláková
Miloš Šlapal

Úvod

Materiál Čtenářská gramotnost v uzlových bodech vzdělávání je dílčím výstupem projektu Podpora práce učitelů (PPUČ) Národního ústavu pro vzdělávání. **Obsahuje soubory očekávaných výsledků učení (OVU) v uzlových bodech vzdělávání pro čtenářskou gramotnost.** Ty představují indikátory vymezující vzdělávací cíle na úrovni výstupů, kterých by děti a žáci měli v jednotlivých etapách předškolního a základního vzdělávání dosáhnout ve čtenářské gramotnosti. Indikátory jsou formulovány tak, aby jejich dosažení bylo u všech dětí a žáků možné pozorovat, u většiny i ověřovat a hodnotit míru jejich dosažení, a tím monitorovat reálnou úroveň osvojení jejich čtenářské gramotnosti.

Čtenářská gramotnost v uzlových bodech vzdělávání vznikla za účelem poskytnout učitelům mateřských a základních škol užitečný nástroj pro stanovování výukových cílů s ohledem na rozvoj čtenářské gramotnosti dětí a žáků. Materiál poskytuje metodickou podporu pedagogům pro sledování dosaženého pokroku dětí a žáků ve čtenářské gramotnosti. Primárním cílem materiálu není, aby si učitelé pokládali pouze otázky „co“ a „proč“ učit, ale především se zabývali otázkou, „jak“ učit, aby každé dítě a každý žák dosáhl maximálního rozvoje svých schopností ve čtenářské gramotnosti.

Úroveň obtížnosti indikátorů čtenářské gramotnosti v uzlových bodech vzdělávání byla nastavena tak, aby bylo jejich dosažení reálné pro přibližně 80 % dětí a žáků. Dětem a žákům s identifikovanou nedostatečnou úrovní čtenářské gramotnosti bude potřeba zajistit takovou metodickou podporu, která jim umožní daných indikátorů dosáhnout. Činností projektu PPUČ budou za tímto účelem vznikat vzdělávací a metodické zdroje.

Materiál je první pracovní verzí, která vznikla v období od října 2017 do března 2018 na základě spolupráce týmu expertů na čtenářskou gramotnost. Materiál bude průběžně projednáván s dalšími odborníky v oblasti čtenářské gramotnosti a na základě vzešlých připomínek aktualizován. Podrobnější informace k materiálu včetně doporučeného způsobu práce s ním v praxi mateřských a základních škol uvádí text **Očekávané výsledky učení pro čtenářskou, matematickou a digitální gramotnost – koncepční výstup projektu Podpora práce učitelů (PPUČ).**

Co je čtenářská gramotnost

Čtenářská gramotnost je schopnost uplatnit získané vědomosti, dovednosti, návyky, postoje a hodnoty při práci s texty v nejširším slova smyslu. Utváří se celoživotně. Vzdělávání otevírá možnosti pro její systematický rozvoj. Čtenářská gramotnost má dvě hlavní linie: základní a kritickou. Základní čtenářská gramotnost zahrnuje znalosti, dovednosti a postoje uplatňované při výběru textu podle potřeby a vlastní čtení s porozuměním celku nebo části textu, včetně vyhledání konkrétní informace. Kritická čtenářská gramotnost zahrnuje znalosti, dovednosti a postoje využitelné při hodnocení informací v textu s ohledem na jeho obsahovou a formální stránku (např. argumentace); posuzování textů v jejich kontextu a porovnávání s vlastní zkušeností; způsoby čtení, čtenářské strategie s ohledem na situaci, účel čtení a charakter textu, odolnost při čtení atp.

Složky gramotnosti

- **Vztah ke čtení**
- **Porozumění textu a interpretace**
- **Posuzování obsahu a formy textu**
- **Čtenářská nezávislost**

Vstřícný vztah ke čtení chápeme jako základní předpoklad pro další rozvoj čtenářství a čtenářské gramotnosti. Pokud u dítěte vznikne zaujetí četbou a vytvoří se také návyk pravidelného čtení, které mu přináší zážitek z četby, zvyšuje se šance, že se jeho čtenářské dovednosti a znalosti budou rozšiřovat.

Porozumění textu je v českém školním prostředí věnována tradičně pozornost, žáci mají častou příležitost vyhledávat informace a určovat hlavní myšlenky textu. Učitelé mohou z této oblasti vycházet a čerpat z ní sebedůvěru pro vytváření příležitostí pro rozvoj obtížnějších složek ČG. Při interpretaci se čtenáři snaží o přesnější nebo komplexnější porozumění smyslu textu jeho propojením s vlastními zkušenostmi, navíc při ní mohou zapojovat celou škálu kognitivních dovedností.

Jen poměrně zřídka se čeští žáci setkávají s úkoly, které se zaměřují na posouzení textu, a to především na posouzení toho, jakou úlohu hraje jeho forma. Posuzování textu přitom hraje stále větší roli, spolu s tím, jak se neustále zvyšuje množství a rozmanitost textů, zvláště/mj. i v elektronickém prostředí.

Chceme, aby se z dětí stali nezávislí a přemýšliví čtenáři. Nezávislý čtenář uvážlivě volí četbu, reflektuje průběh svého čtení a čtenářství, využívá vhodné strategie a postupy při práci s texty.

Očekávané výsledky učení pro čtenářskou gramotnost

Čtenářská gramotnost v uzlových bodech vzdělávání

Čtenářská gramotnost	První období Na konci MŠ	Druhé období Na konci 3.r. ZŠ	Třetí období Na konci 5.r. ZŠ	Čtvrté období Na konci 7.r. ZŠ	Páté období Na konci 9.r. ZŠ
1. Vztah ke čtení Dítě/žák:					
1.1 Výběr textů pro zážitek z četby	Začíná si vybírat knihy podle ilustrací, podle obalu, podle svého zájmu a s pomocí dospělého.	Začíná si ujasňovat svůj čtenářský zájem, využívá pomoc při výběru knih, které mu přinášejí čtenářský zážitek.	Začíná si samostatně vybírat knihy, které mu přinášejí čtenářský zážitek. Jeho čtenářské preference se často řídí doporučením od spolužáků, tématem nebo žánrem knihy.	Samostatně si vybírá knihy, které mu přinášejí čtenářský zážitek. Při výběru se často řídí předchozí zkušeností s autorem, příslušností knihy k sérii nebo žánru i panujícím trendem (filmy, móda, reklama).	Začíná si vybírat náročnější knihy pro zážitek; projevuje svůj odstup od tematicky a žánrů dětské četby, vyhledává složitější a vyspělejší náměty.
1.2 Rozšiřování čtenářských teritorií/oblastí/území	Vybírá si knihy z různých oblastí podle vzoru svých vrstevníků a svého zájmu.	Čte své oblíbené knihy textů uměleckých i věcných.	Zkouší zajímavost různých žánrů. Začíná číst knihy s menším počtem ilustrací.	Vědomě si rozšiřuje žánrové rozpětí své četby, vyhledává nová zajímavá témata a problematiku. Čte i knihy bez ilustrací.	Čte texty nejrůznějších žánrů, vyhledává i stylovou rozmanitost textů, zaplňuje čtenářská teritoria. Vybírá si i knihy pro dospělé.
1.3 Důvěra ve čtení¹	Těší se na čtenářské chvíle, soustředěně naslouchá čtenému textu, podle své volby se zapojuje do vyprávění nebo do diskuze o přečteném.	Začíná si číst v duchu po krátkou dobu. Při hlasitém čtení respektuje základní interpunkci. ²	Čte soustředěně v duchu vlastním tempem alespoň 20 minut. Při hlasitém čtení čte plynule, s výrazem a jistotou.	Čte v duchu po stále delší dobu. Výrazně s prožitkem čte před publikem přiměřeně náročné umělecké i věcné texty.	Nahlas čte plynule, výrazně, s prožitkem a s porozuměním přiměřeně náročné texty všech žánrů.

Čtenářská gramotnost v uzlových bodech vzdělávání

Čtenářská gramotnost	První období Na konci MŠ	Druhé období Na konci 3.r. ZŠ	Třetí období Na konci 5.r. ZŠ	Čtvrté období Na konci 7.r. ZŠ	Páté období Na konci 9.r. ZŠ
2. Porozumění textu a interpretace Dítě/žák:					
2.1 Vyhledávání a propojování přímo i nepřímo vyjádřených informací podle účelu čtení³	Vyhledá informaci v obrázku, vybaví si informaci ze čteného textu a porovná je.	Najde v jednoduchém textu přímo vyjádřenou informaci.	Najde v textu potřebné jednoduché informace, které nejsou vyjádřeny přímo (včetně popisů postav).	Najde a navzájem propojuje informace, které nejsou v textu vyjádřeny přímo (včetně pocitů, názorů, postojů a myšlenek postav).	Samostatně (průběžně a podle potřeby) hledá a propojuje výslovné i skryté informace v textu.
2.2 Nalezení důležitých informací a myšlenek textu a shrnutí, budování celkového porozumění textu	Porozumí významu piktogramů; odhadne obsah podle ilustrace nebo obálky knihy; sdělí, o čem je čtený text.	S dopomocí najde v textu místa, která sdělují důležitou myšlenku. Najde jednotlivé důležité momenty v textu (např. co se stalo hlavní postavě). S dopomocí shrne, o čem text hlavně je a co se v něm tvrdí.	Najde a zformuluje bez většního zkrácení některé důležité myšlenky textu a podpoří důkazy z textu. S dopomocí porovná nalezené myšlenky s vlastními myšlenkami a zkušenostmi. S dopomocí se dobere toho, kterou myšlenku lze považovat za hlavní. Samostatně shrne, o čem text je.	Najde a výstižně zformuluje některé důležité myšlenky v náročnějším textu a podpoří je důkazy v textu, porovná je s vlastními myšlenkami nebo zkušenostmi a s oporou textu navrhne, kterou myšlenku považovat za hlavní. Stručně a přehledně shrne, o čem text je.	Najde a výstižně zformuluje důležité myšlenky v náročném textu. Stručně a přehledně shrne, o čem text je, a zahrne i patrný autorský záměr, případně adresáta textu.
2.3 Propojování textu s vlastními znalostmi a zkušenostmi a interpretace⁴	Předvídá pokračování příběhu; odhadne význam neznámého slova (strategie?); na základě vlastních zkušeností se vcítí do pocitů postavy, všímá si atmosféry čteného.	Porovnává sebe a své zkušenosti s postavami, hledá shody a rozdíly mezi tím, co čte, a mezi vlastními zkušenostmi, znalostmi a světem. Jednoduše přitom odkazuje na konkrétní místa v textu nebo ilustraci. S dopomocí najde vyjádření názorů či pocitů. S dopomocí vyvodí jednoduché informace či závěry. ⁵	S dopomocí a později samostatně vyjadřuje osobní pohled na jednání postavy a spekuluje o tom, jak by se zachoval on sám. Hledá příčiny toho, proč dané postavy jednají, jak jednají. Samostatně vyvodí spojením několika jednoduchých, přímo vyjádřených informací z textu jednu další, vyvodí prostý závěr. S dopomocí vyvodí, jaký názor, postoj nebo záměr či myšlenku může mít postava.	S dopomocí vyvozuje z nalezených informací další souvislosti nebo závěry, mj. též o autorském záměru adresáta.	Propojuje myšlenky, názory, postoje z četby náročných textů s vlastními znalostmi, zkušenostmi a názory. Tvoří a formuluje podložené interpretace textu a porovnává je s jinými interpretacemi; vyslovuje závěry, domněnky a hypotézy a dokládá je textem. S dopomocí činí u náročnějších textů závěry o pocitech a povaze postav, o motivaci i o důsledcích jejich řeči a činů, o autorském záměru a o adresátovi. ⁶

Čtenářská gramotnost v uzlových bodech vzdělávání

Čtenářská gramotnost	První období Na konci MŠ	Druhé období Na konci 3.r. ZŠ	Třetí období Na konci 5.r. ZŠ	Čtvrté období Na konci 7.r. ZŠ	Páté období Na konci 9.r. ZŠ
3. Posuzování obsahu a formy Dítě/žák:					
3.1 Forma a uspořádání textu Také multimodální texty v digitálním prostředí	Rozpozná různé typy textů (báseň, pohádku, příběh, naučný text); rozpozná nadpis, podle určitých konvencí a znaků (graficky výrazně odlišené první písmeno, iniciála) rozpozná začátek textu.	Vysvětlí hlavní rozdíly mezi knihami, které vyprávějí příběhy, a knihami, které informují, vyvozuje to z četby rozmanitých typů textů. ⁷ Zná a využívá různé rysy textů (nadpis, obsah, poznámky, ikony, elektronické menu) k tomu, aby našel v textu místa, která obsahují potřebné informace.	S dopomocí si všímá rozdílů mezi básněmi, dramaty, prózou a mezi základními žánry (např. mezi pohádkou a bajkou). Popíše, jaké má umělecký či informační text stavební prvky (kapitoly, verše, odstavce). Odhaluje uspořádání událostí a informací v textu (např. posloupnost, porovnání, příčina/následek, problém/řešení). Zná a využívá různé typy textů (např. tučné písmo, rejstřík) a vyhledávací nástroje (klíčové slovo, lišty, hypertextové odkazy) k tomu, aby efektivně našel potřebné informace.	Samostatně rozpoznává básně, dramata a prózu a základní žánry. Analyzuje, jak se jednotlivé stavební prvky (např. epizoda, refrén, citát, podtitulek) hodí do celku textu. Hledá shody a rozdíly v uspořádání událostí, myšlenek nebo informací ve dvou a více textech. ⁸	Analyzuje, jak celkové uspořádání textu (např. druh, žánr, kompozice informačního textu) přispívá k jeho významu; detailně analyzuje, jak konkrétní část textu (např. odstavec, sloka, název) rozvíjí a vyjasňuje hlavní myšlenku a posiluje účinek textu; hledá shody a rozdíly v uspořádání různých textů a analyzuje, jaký účinek takové rozdíly přinášejí. Zná a využívá různé rysy textů (např. poznámkový aparát), používá pokročilé vyhledávací nástroje k tomu, aby efektivně našel potřebné informace / vyhodnotil/ověřil kvalitu informace – zdroje.
3.2 Autor a adresát Včetně prostředků, kterými autor podporuje svůj záměr a ovlivňuje čtenáře (čím konkrétně zasáhl emoce čtenářů a zvýšil jejich prožitek, čím konkrétně může manipulovat...)⁹		S dopomocí učitele odhalí v přiměřeném textu autorský záměr. S dopomocí si všímá toho, koho by mohl jednoduchý text zaujmout a proč.	Odhalí v přiměřeném textu autorský záměr. Pátrá v textu po tom, pro jaké čtenáře (věk, potřeby, zájmy, životní situace) je text zamýšlen, jednoduše dokládá svoje závěry textem.	Odhalí v přiměřeném textu literárním, publicistickém či prostě sdělovacím textu autorský záměr. Přemýšlí o tom, proč různí čtenáři (adresáti), které zná, mohou na stejný text reagovat různě.	Odhalí v přiměřeném textu literárním, publicistickém či prostě sdělovacím textu autorský záměr a diskutuje o něm.
3.3 Okolnosti, ve kterých funguje text (kontext)¹⁰		Porovnává sebe a své zkušenosti s postavami, hledá shody a rozdíly mezi tím, co čte, a mezi vlastními zkušenostmi, znalostmi a světem. Jednoduše při tom odkazuje na konkrétní místa v textu nebo ilustraci.	S dopomocí a později samostatně vyjadřuje osobní pohled na jednání postavy a spekuluje o tom, jak by se zachoval on sám, postupně si všímá toho, že jedná jinak než postava v knize proto, že žije v jiných souvislostech (kontextu) než postava nebo autor, který postavu vytvořil.	Všímá si, jak jsou v textu podávány postavy, jak jsou prezentována fakta a události, a uvažuje o příčinách vyplývajících z dobových, geografických, místních, kulturních souvislostí a okolností. ¹¹	Pátrá, zda jsou v textu určité společenské skupiny podávány se (skrytými) stereotypy, které slouží zájmům jiných skupin, všímá si, jak jsou v důsledku toho prezentována fakta a události a předkládány názory, a dovede uvažovat o příčinách vyplývajících z dobových, geografických, místních, kulturních souvislostí a okolností.

Čtenářská gramotnost v uzlových bodech vzdělávání

Čtenářská gramotnost	První období Na konci MŠ	Druhé období Na konci 3.r. ZŠ	Třetí období Na konci 5.r. ZŠ	Čtvrté období Na konci 7.r. ZŠ	Páté období Na konci 9.r. ZŠ
4. Čtenářská nezávislost Dítě/žák:					
4.1 Výběr textů podle účelu čtení a rozhodování o jeho užití¹²	Vybírá si druh textu podle potřeby (encyklopedii, když se chce něco dozvědět...).	Vyhledává text buď pro pobavení, nebo k získání informací, případně k osvěžení znalostí. ¹³	Ujasňuje si, k jakému účelu má jeho četba v danou chvíli vést, a podle toho hledá a vybírá odpovídající text, přihlíží při výběru k dalším podmínkám a okolnostem (např. k času na četbu, podrobnosti, informacím). ¹⁴	Rozpozná znaky, které mu umožní lépe se rozhodnout, zda je text vhodný k jeho účelu čtení. Podle toho se rozhoduje, jak s textem naloží. Mezi jeho účely čtení přistupuje i potřeba skrze četbu pochopit něco ze svého života a světa kolem sebe. ¹⁵	Volí vhodný text v souladu s účelem/záměrem čtení, volbu zdůvodňuje, vhodnost textu vyhodnocuje; opustí text, který nevyhovuje jeho záměru/účelu.
4.2 Metakognice – čtenářské strategie	Doptává se, pokud něčemu nerozumí Používá ilustraci k lepšímu porozumění textu.	Vědomě používá základní strategie pro porozumění textu, např. předvídání, vizualizace, propojování s vlastní zkušeností, vyjasňování neznámých slov.	Vědomě používá základní strategie pro porozumění textu, např. předvídání, vizualizace, propojování s vlastní zkušeností, vyjasňování neznámých slov.	Vědomě používá základní strategie pro porozumění textu, např. předvídání, vizualizace, propojování s vlastní zkušeností, vyjasňování neznámých slov. Všimá si, když je text složitý, když něčemu v textu nerozumí; s dopomocí volí strategie vedoucí k porozumění.	Volí vhodné strategie čtení (způsob čtení) v souladu se záměrem/účelem čtení, vyhodnocuje jejich účinnost, podle potřeby je mění. Monitoruje průběžně své porozumění čtenému textu, volí strategie překonávající nepochopení.
4.3 Metakognice – reflexe čtení a čtenářství	Reflektuje svůj čtenářský zážitek; rozhodne, co se ještě potřebuje dozvědět; co chce dál číst.	Začíná o sobě uvažovat jako o čtenáři. ¹⁶ Rád sdílí své čtenářské zkušenosti a zážitky v komunitě čtenářů, cení si návštěvy v knihovně).	S dopomocí reflektuje své čtenářství. Reflexi svého čtenářství opírá o sdílení s ostatními, stanovuje si čtenářské cíle. ¹⁷ Zajímá se, zdali druzí mají jiné, nebo stejné čtenářské záliby, své vlastní záliby komentuje také vzhledem k tomu, co čtou rádi druzí).	Začíná samostatně reflektovat své čtenářství a rozšiřovat čtenářské cíle. ¹⁸	Stanovuje si čtenářské cíle, vyhodnocuje jejich dosažení, cíle upravuje nebo stanovuje nové.

Čtenářská gramotnost v uzlových bodech vzdělávání

- 1 Patří sem vytrvalost emoční i intelektuální, důvěra ve smysl a důležitost čtení, ale možná také hlasité čtení a čtení v duchu (požadavek na bezpečné prostředí, kde se posiluje čtenářské sebevědomí, hlasité čtení neslouží jako kontrola a opravování učitelem a spolužáky).
- 2 Vysvětlující poznámka: využívá interpunkci pro rytmické členění textu. Správně intonuje zjišťovací otázky (ano–ne). Když je na konci tečka, klesne hlasem.
- 3 Propojit s vyhledáváním na internetu (můžeme využít inspiraci z digitální gramotnosti, propojit se s jejich výstupy).
- 4 Sdílení pro interpretaci, budování významu. V diskusi se podílí na vyjasňování své interpretace i interpretací druhých; argumentuje, obohacuje (doplňuje, zpřesňuje) své porozumění a interpretaci. Inspiruje se četbou i interpretací druhých pro vlastní čtenářství.
- 5 Vysvětlující poznámka: Okolnosti předchozí, současné i následující, příčiny a důsledky: např. když ježibaba děti vykrmovala, tak je chce asi sníst.
- 6 Vysvětlující poznámka: Např. z náznaků vyvodí stanovisko podavatele (či vypravěče) k určité postavě, rozpozná nevyšlovené hodnocení stojící v pozadí.
- 7 Vysvětlující poznámka: Typem textů rozumíme nejen různé žánry (bajka, pohádka aj.), ale také jiné ustálené formy: texty odborné a umělecké, texty digitální a tištěné).
- 8 Vysvětlující poznámka: např. posloupnost, porovnání, příčina/následek, problém/řešení.
- 9 Včetně podavatele (i s rolí, kterou při psaní zaujal – např. píšu jako babička plná zájmu o vnoučata svá i cizí).
- 10 Rámování (umístění článku v novinách v sousedství dalších článků – zřetelné zase v digitálním prostředí, také vizuální prvky a obrázky, které ovlivňují vyznění textu), jak funguje ve společnosti, ovlivnění dobové, zeměpisné, kulturní atd., včetně nutnosti dešifrování (Král Lávrá je nyní čtenářům zašifrován, neboť neznají tehdejší politickou a společenskou situaci, jména, události...).
- 11 Vysvětlující poznámka: Jak to, že to autor tak podává?
- 12 Vysvětlující poznámka: Po přečtení textu se kriticky zamýšlí: Co udělám s tímto textem? (Budu nějak jednat? Změní se nějak moje rozhodování a jednání?) Využívání textu k ...
- 13 Čte více o určitém zvířeti nebo prostředí, aby si potvrdil, že je „znalec“, že se „v tom vyzná“, ale také aby se obohatil o další informace.
- 14 Cíleně rozšiřuje a prohlubuje svou čtenářskou zkušenost a znalost, vyhledává další texty podobného typu a tématu, aby získal jistotu, že oblast a typ textu dobře zná.
- 15 Beletrie – věcný text, tematické zaměření, délka, žánr, styl, podrobnost, množství termínů, důvěryhodnost atd.
- 16 Např. si cení svých pokroků ve čtení.
- 17 Odpovídá na podrobnější otázky o svých čtenářských zájmech a preferencích, vede si osobní záznamy z četby.
- 18 Přemýšlí o tom, nač jeho čtenářství stačí a po čem by měl sáhnout dál.

Zdroje

- Košťálová, H., et al. (2017). **Čtenářské kontinuum**. 1. vyd. Praha: Pomáháme školám k úspěchu o.p.s. ISBN 978-80-906581-0-3.
- Janotová, Z., Šafránková, K. (2013). **Čtíme nejen v hodinách českého jazyka: úlohy PIRLS 2011**. Praha: Česká školní inspekce. ISBN 978-80-905370-6-4.
- PISA (2017). **Koncepční rámec čtenářské gramotnosti**. http://www.csicr.cz/Csicr/media/Prilohy/PDF_el._publikace/Mezinárodní_šetření/PISA_koncepcni_ramec_ctgr.pdf.